

İSMAİLAĞA CEMAATİ MEDRESELERİNDE ARAP DİLİNİN ÖĞRETİMİ

Hüseyin DEMİR*

Özet

Kalp ve bedeninin uyum halinde huzur bulmasının gerçekleşmesini sağlayan zühd anlayışı, İslam'ın ilk dönemlerinde dünya hayatının vermiş olduğu geçici zevklerinden Müslümanların uzak durmasıyla başlayıp zamanla hayat şartlarının getirmiş olduğu olumsuzluklar neticesinde XII. yüzyılda İslam toprakları üzerinde tasavvuf hareketini ortaya çıkarmıştır. Gelişen ve giderek kitlesel bir karakter kazanan tasavvuf hareketi, kendi içerisinde çeşitli tarikatlarla ayrılarak toplumsal yaşamda insanları yönlendirmeye çalışmıştır. Hedef olarak Allah'a ulaşmayı kendilerine görev edinen bu tarikatlardan bir tanesi olan Nakşibendi Tarikatı, zamanla zâhiri ile manevi ilmi birleştirerek kurtuluşun daha mükemmelleştirici olduğunun inanılmasını sağlamıştır. Bu bağlamda Nakşibendi Tarikatı'na bağlı olduğunu söyleyen İsmailağa Cemaati, şeyhleri olan Mahmud Ustaosmanoğlu öncülüğünde İslam tarihinde eğitim ve öğretim kurumlarının genel adı olan medrese evlerinde öğrencilerini eğitmektedir. İşte bu çalışmada, İsmailağa Cemaati'ne bağlı olarak eğitim ve öğretim faaliyetlerini sürdüren kız ve erkek medreselerinde okutulan derslerin eğitim dili olan Arapça'nın öğretilmesi noktasında uygulanan yöntemler ve bu çerçevede kullanılan kaynaklara dair tespitlerde bulunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İsmailağa Cemaati, Nakşibendi Tarikatı, Mahmud Ustaosmanoğlu, Medrese, Arapça Dilbilgisi.

ARABIC LANGUAGE TAUGHT IN MADRASAS OF ISMAILAGA COMMUNITY

Abstract

Ascetism belief helping heart and body harmonious with each other and peaceful brought sufism to Islamic regions in XII. century by keeping Muslims away from secular pleasures as a result of the negative conditions of their lifestyles. Sufism being a mass character and developing over time directed society with various sects. The sect of Naqshandi taking primarily the responsibility of reaching God gradually enabled people to think spiritual salvation is more perfective by combining positive sciences and scientific knowledge of the West. Ismailaga Community claiming that they are connected with the sect of Naqshbandi train students in madrasas with leadership of Mahmud Ustaosmanoğlu as their Sheikh. We aimed in this paper to reach some findings to understand in what quality and quantity male and female students read resources to teach Arabic Grammar by referring to secondary resources. We also tried to understand whether these resources help students grasp Islamic sciences.

Keywords: Ismailaga Community, Naqshbandi Tariqa, Mahmud Ustaosmanoğlu, Madrasa, Arabic Grammer.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çeviribilim Bölümü Arapça Mütercim Tercümanlık ABD, hudemir@bartin.edu.tr

GİRİŞ

Hayatını anlamlandırmak isteyen insan, İslam'a göre ancak Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getirerek aradığı güzelliği ve isteklerinin karşılığını bulabilir. Böylece olgunluğunu kazanan insan, mutlu bir hayatın tadına varabilir (Aydın, 2016, s. 35-39). Bundan dolayı İslam'ın başlangıcından günümüze kadar tasavvuf ve onun kurumsallaşmış şekli olan tarikatlar, insanların güzel ve mutlu bir hayat arayışlarına cevap vermeye çalışmaktadırlar. Bu noktada tasavvuf ve tarikatların tarihsel gelişimine bakılacak olursa tarikatlara bağlı olan insanlar, dini hayatlarının daha kolay yaşayabilir hale gelmesini ve inançlarının daha güçlü oldukları kanaatine vararak hem bu dünyada hem de âhirette aradıkları güzel ve mutlu hayata erişebildiklerine inanırlar (Yıldız, 2017, s. 200). Zamanla tasavvuf ile ilgilenen insanlara zâhir ilmin de önemli olduğuna kanaat getiren tarikatlar, bu zâhir ilmiyle insanların bağınazlıktan kurtularak ve varoluşlarının anlamını kavrayarak ve Allah'ın rızasına ererek kendilerini mükemmelleştirmeyi sağlamalarına ağırlık verdiler. TBMM' nin 13.12.1925 tarihli, 677 sayılı "tekke ve zaviyelerin kapatılmasına" dair kanun ile Türkiye Cumhuriyeti'nde tarikatların yasaklanması yürürlüğe girmiş, sonrasında ise mevcut olan tarikatlar yeni isimler ve cemaatler adı altında ortaya çıkmış ve faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Nakşibendi Tarikatı da faaliyetlerini sürdürmeyi başaran tarikatlardan biri olup çalışmamızın konusu olan İsmailağa Cemaati de bu tarikata bağlılığı ile bilinen, aynı zamanda hem tasavvuf hem de zâhir ilmini birleştirme çabalarıyla kendilerine bağlı insanlardan bu yönde gerçekleştirmek istedikleri hayatlarını ve eğitimlerini sürdürmelerini sağlamalarına yardımcı olmaya çalışmaktadır.

Nakşibendi Tarikatından İsmailağa Cemaatine Tarihsel Süreç

Son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vefatından sonra İslam dünyasında Müslümanlar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar ve karışıklıklar sebebiyle siyasi, ideoloji sosyal vb. faktörler, zühd hayatını benimsemiş olan insanların dünyevi hayattan kendilerini geri çekmelerine sebep olmuştur. Bu zühd sahibi insanlar XII. yüzyıl başlarında geçici dünya zevklerinden sakınma ve Kur'ân-ı Kerîm ve Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sünneti doğrultusunda hayatlarını sürdürme çabaları, kendi içlerinde disipline ve organize olunarak diğer insanları hem dini hem de sosyal yönden etkilemeye başlamıştır (Özden, 2010, s. 194-197; Yıldız, 2018, s. 657). Bu bağlamda tasavvufu benimsemiş olan insanların uyması gereken kuralların, şartların ve usullerin vb. barındırdığı sistem adı altında ortaya çıkan tarikatlar, amaç olarak Allah'ı gerçek manada en güzel bir şekilde tanımayı hedeflemişlerdir. XII. yüzyıl başlarında Orta Asya'da bulunan, günümüzde Özbekistan sınırları içerisinde yer alan ve zamanının ilim ve kültür şehri olarak adından bahseden Buhara şehrinde ortaya çıkan önemli ve yaygın tarikatlardan birisi de Hâcegan Tarikatı'dır. Ortaya çıkan diğer tarikatlarda görülen aksine Hâcegan Tarikatı, sesli zikri, müzik eşliğindeki semayı, halveti ve Allah'a ulaşma adına bedenini ve nefsinin zorlaştırıcı işler yapmayı uygun bulmamış her şeye rağmen toplumun içinde yer alıp madden ve manen Allah ile bağlantısını sessiz zikir ile sürdürmesini istemiştir. Daha sonra XVI. yüzyıl itibari ile Hâcegan Tarikatı içerisinde insanları manevi yönden eğitim görevini üstlenen Muhammed Bahaeddin Nakşibendî'den sonra tarikatın ismi Muhammed Bahaeddin hazretlerinin lakabı olan Nakşibendi, bu tarikatın yeni ismi olarak günümüze kadar gelmiştir (Tosun, 2007, s. 18-21; 55; Schimmel, 1992, s. 54; Yılmaz, 2007, s. 142; 165; Kara, 2006, s. 153; Paul, 1991, s. 25; Algar, 2007, s. 22; 28; 392; Meier, 1994, s. 53; Sağiroğlu, 2001, s. 23).

Nakşibendi Tarikatı, Osmanlı Devleti'nin başında bulunan Fatih Sultan Mehmet (1432 -

1481) zamanında, XV. yüzyılın yarısında, Nakşibendi Tarikatı silsilesinde yer alan şeyh Ubeydullah Ahrar'ın (ö. 1490) manevi eğitiminden sonra vekili olarak gönderdiği Abdullah İlahi Simav (ö. 1491) tarafından kendi memleketi olan Kütahya'nın Simav ilçesinde bulunan insanların manevi eğitim ve öğretimini üstlenmiştir. Daha sonra Buhara'dan Abdullah İlahi ile birlikte gelen Emir Buhari (ö. 1516) kendisinden bu manevi eğitimi üstlenerek Nakşibendi Tarikatı'nın Anadolu'nun her yerine yayılmasına önemli bir katkı sağlamıştır. IX. yüzyılda ise Nakşibendi Tarikatı silsilesinden Hindistan'da bulunan şeyh Abdullah ed-Dihlevi'den (ö. 1824) manevi eğitimini tamamlayan ve icazetini alan Iraklı Mevlana Halid el-Bağdadi (ö. 1826), Osmanlı Devleti'ne gönderdiği talebeleri ile Nakşibendi Tarikatı'nın şöhreti zirveye çıkmıştır. Bunun sebebi ise, Mevlana Halid el-Bağdadi'nin Osmanlı Devleti'ne karşı bağlılığı, sünni olması, kendilerine bağlı olanların ilmi tedrisat sahibi olmaları ve devlet çalışanları olması, Osmanlı Devleti'nden veya hükümdarlardan para almamaları, onların sadece eğitimle alakadar olmaları, Nakşibendi Tarikatı'nın Osmanlı Devleti'nde istikrarını sağlamıştır (Tosun, 2012, s. 19-20; Kara ve Algar, 1998, s. 110-112; Kara, 1995, s. 125-126; Öngören, 2003, s. 393; Uludağ, 1988, s. 94-95; Abu-Manneh, 2008, s. 1; Weismann, 2009, s. 76; 152; 153; Algar, 1976, s. 128; Yılmaz, 1980, s. 24). Nakşibendi Tarikatı, Mevlana Halid el-Bağdadi'den sonra çeşitli kollara ayrılarak Nakşibendi Hâliidiye Tarikatı olarak meşhur olmuştur (Yücer, 2003, s. 245).

Türkiye Cumhuriyeti'nin 29 Ekim 1923 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurulmasının ardından TBMM'nin 13.12.1925 tarihli, 677 sayılı "tekke ve zaviyelerin kapatılmasına" dair kanunu* ile artık Türkiye genelinde sadece tarikatlar değil tarikatlarla irtibatlı olan her şeyin yasaklandığı ilan edilmiştir. Türkiye genelinde bulunan tarikatlar bu yasaktan etkilenmiş ama yine de ortadan kalkmamış faaliyetlerini değişik isimler ve cemaatler adı altında insanları manevi yönden etkilemeye ve yönlendirmeyi sürdürmüşlerdir. Bu tarikatlardan Nakşibendi Hâliidiye Tarikatı da bu yasaktan etkilenmiş ve sonrasında ise ilk önce evlerde daha sonra kurmuş oldukları dernek ve vakıflarda faaliyetlerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Daha sonra tarikat önderleri veya onların çocukları ise siyasi hayata atılarak aktif görevler üstlenmişlerdir. 1983 yılında Turgut Özal Türkiye Cumhuriyeti'nin Başbakanı olunca, tarikat faaliyetlerinin yasaklanmasını yürürlükten kaldırmış ve yeniden görevlerini yapabilme imkânını onlara sağlamıştır (Kreiser, 2012, s. 243; Shaw, 1977, s. 385; Sarıkaya, 1998, s. 96-98; Uludağ, 1997, s. 296-299).

Tarikatların yasaklanmasından sonra Nakşibendi Hâliidiye Tarikatı da diğer tarikatlar gibi yeni ve değişik isim ve cemaatler adı altında faaliyetlerini sürdürmüş olup, araştırmamızın esas konusunu belirleyen Mahmud Ustaosmanoğlu öncülüğündeki İsmailağa Cemaati'de bunlardan bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevlana Halid el-Bağdadi öğrencilerinden birisi olan Abdullah Mekki'yi (ö. ?) Anadolu'ya göndererek oradaki insanların manevi eğitim ve öğretimlerini üstlenmesini istemiş daha sonra kendi talebelerinden olan Yanyalı Mustafa İsmet (ö. 1872) bu manevi eğitim görevini kendisinden devir almıştır. Daha sonra Mustafa İsmet kendilerine bağlı olan insanların manevi yolda ilerlemelerini sağlamaları için görevi talebelerinden olan Halil Nurullah'a (ö. 1893) teslim etmiştir. Halil Nurullah'ın sonrasında ise kendisinin yanında manevi eğitimini tamamlayan Ali Rıza el-Bezzâz (ö. 1911) insanların manevi terbiyesini üstlenmesi için seçilmiştir. Ali Rıza el-Bezzâz'a, birçok

* Bu düzenlemenin alt yapısını oluşturacak şekilde görülen, 3 Mart 1924'te çıkartılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile de eğitim ve öğretimin sağlandığı medreseler kapatılmış ve böylelikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde bu alandaki önemli gelişmelerin temeli atılmıştır (Namal ve Karakök, 2011, s. 29).

engellerden sonra bağlılığını ifade eden Ali Haydar Gürbüzler (ö. 1960), 1914'te Nakşibendi Hâliidiye Tarikatı'nın, hocasının isteği üzerine başına geçmiş ve insanların manevi eğitimine İstanbul'da devam etmiştir. 1960 yılında ise bu manevi eğitim sürecini, talebesi olan Mahmud Ustaosmanoğlu'na vererek vefat etmiştir (Garibullah, 2010, s. 418; 593; Bayrak, 1998, s. 27-28; Ural, 2002, s. 104; Uludağ, 1997, s. 298-299). Hâlihazırda hala Nakşibendi Hâliidiye Tarikatı'nın başındaki isim olan Mahmud Ustaosmanoğlu Trabzon'un Of ilçesine bağlı Miço köyünde Ali ve Fatma'nın çocuğu olarak dünyaya geldi. Küçük yaşta hafızlığını tamamlayıp sonra Arapça ve Farsça öğrenim görmüştür. Daha sonra Süleymaniye Medresesi öğretmenlerinden birisi olan eniştesi Dursun Nuri Feyzi Güven'den (ö. 1977) hem 'ulûmu cüz'îye (alet ilimler) hem de 'ulûmu âliye (nakli ilimler) ilimleri tahsil ederek 16 yaşında diplomasını almıştır. Askere gitmeden önce teyzesinin kızı olan Zehra Hanımla evlenmiş ve bu evliliğinden ikisi erkek biri kız toplamda üç çocukları dünyaya gelmiştir. Acemi birliğindeyken Bandırma şehrinde tanıştığı Nakşibendi Hâliidiye Tarikatı şeyhi Ali Haydar Gürbüzler'e bağlanarak, manevi eğitimine başlamıştır. Askerliğini bitirdikten sonra şeyhinin daveti üzere Trabzon'dan İstanbul'a İsmet Efendi Camii'sine, Ali Haydar Gürbüzler'in yanına gider ve orada manevi eğitimine devam eder. 1960 senesinde şeyhinin ölümünden sonra, 1954 yılında imam olarak tayin olmuş olduğu İsmailağa Camii'sinde[†] kendisine bağlı olanlara hem zâhiri hem de manevi eğitim ve öğretim vermeye başlar. 1996 yılına kadar bu görevi üstlenmiş ve 65 yaşında emekliye ayrılmıştır (Çelik, 2011, s. 41; 68; Ahıska, 2010, s. 13-18; Güven ve Nuri 2004, s. 55; Ustaosmanoğlu, trz. ?, s. 62).

İsmailağa Cemaatindeki Medreselerin İşleyişi

Günümüzde Mahmud Ustaosmanoğlu önderliğinde hala faaliyetlerini sürdürmekte olan Nakşibendi Hâliidiye Tarikatı, kendisine bağlı olan insanlara dinin emir ve yasaklarını daha iyi öğretme, anlatabilme ve uygulatabilme adına kira usulü, satın alma veya bağış yoluyla apartman dairesi veya müstakil evlerde adlarına kendilerince ev medresesi dedikleri mekânlarda kız ve erkek öğrencilerine 3 ile 5 yıl arasında değişen bir zamanı kapsayan eğitimleri ayrı ayrı olarak vermektedirler. Bu eğitim sürecinden geçmek isteyen özellikle kırsal kesimden kız ve erkekler, genellikle tavsiye üzerine temel eğitim öğretim merkezleri olan ev medreselerine kabul edilirler. Öğrencilerin buralara yerleşmeleri sağlandıktan sonra kendilerini bekleyen eğitim ve öğretim sürecine dâhil olurlardı. Bu noktada dikkat edilmesi gereken hususlardan biri; bu ev medreselerinde sunulan hizmetler sadece eğitim ve öğretim ile sınırlı kalmaz, beraberinde barınma, beslenme ve sosyo-kültürel faaliyetleri de kapsamaktadır. İsmailağa Cemaati'ne bağlı olan ev medreselerinde bu hizmetlerden faydalanacaklardan beklenen tek şey ise, verilen dersleri zamanında yapmaları ile ahlaki hal ve davranışlarına dikkat etmeleridir. İsmailağa Cemaati'nin eğitim öğretim merkezleri durumundaki ev medreseleri, yukarıda söylendiği gibi satın alma, bağış ya da kiralama usulü ile cemaate kazandırılmış müstakil bir ev, apartman dairesi ya da katlardan ibarettir. Mekânın genişliğine göre (hoca odası, talebelerin yatak odası, mutfak, banyo, lavabo dışındaki mekânlar hariç) odalar sınıfa dönüştürülmüş ve bu sınıflarda ortalama her biri 10 ile 30 yaş arası kişilerden oluşan 10-15 kişi kadar öğrencinin 3 ile 5 yıl kadar süren bir din eğitimi

[†] İstanbul'un yedi tepesinden birisi olan Fatih ilçesi Çarşamba semtinde bulunan ve 1723 tarihinde Osmanlı şeyhülislamlarından İsmail Efendi (ö. 1925) tarafından, aynen Kâbe-i Şerif ölçüleri kıstas alınarak yapımı gerçekleştirilmiştir. 1894 yılında şiddetli bir deprem sonucu yıkılmış, bakımsız ve terkedilmiş bir halde kalmış hatta ahır olarak kullanılmıştır. 1952 yılında vakıfların ve halkın yardımlarıyla camiinin asıl ölçüleri esas alınarak yeniden tamir edilmiş ve ibadete açılmıştır (Öz, 1962: 78).

almalarına imkân sağlamaktadır. Her ev medresesi, medresenin birinci dereceden sorumlusu olan bir hoca ve bu hocanın yardımcıları -ki genellikle 2-3 kişiden oluşur- ile beraber o medresede eğitim öğretim gören kız ya da erkek öğrencilerden ibarettir. Öyle ki bu medreselerin günlük temizlik ile kişilerin beslenme faaliyetleri o medresede kalanlar tarafından nöbetleşe bir şekilde imece usulü ile gerçekleştirilmektedir. Erkek medreselerinde ise, kız medreselerinden farklı olarak yemek işleri maaşlı bir aşçı tarafından yerine getirilmektedir.

İsmailağa Cemaatine Bağlı Medreselerde Arapça Öğretimi

Bu ev medreselerinde verilen eğitimlerin içeriğine bakıldığında genelde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki eğitim ve öğretimin gerçekleştirildiği medreselerde takip edilen bir eğitim ve öğretimin verilmeye çalışıldığı söylenebilir. Osmanlı klasik medreselerinde görülen eğitim ve öğretim usulü (Şanal, 2003, s. 149-168), tündengelim metodu yerine genelde tümevarım metodunun uygulandığı (Usta, 2012, s. 263-269), temelde ezber[‡], müzakere[§], anlatma^{**}, soru cevap^{††} mutaala^{##} vb. gibi yöntemlere dayanır. İsmailağa Cemaati'ne bağlı medreseler de bu yöntemleri kullanarak, kendi öğrencilerine dini ilimler dediğimiz ulumu âliye adı altında Kur'an-ı Kerim, tefsir, hadis, fıkıh, akaid, vb. ders kitaplarını öğretmeye, okutmaya, anlatmaya, kendi yaşantılarında uygulamaya ve diğerlerine bildiklerini aktarmalarına yardımcı olmaya çalışmıştır. Geçmişe bakarak günümüzdeki ev medreselerinde okutulan eserler bir plan ve müfredat içerisinde yapıldığı gözlemlenmiş Osmanlı İmparatorluğu'ndaki medreselerde olduğu gibi bir sınıf sisteminin olmadığı ve genellikle öğrenciler, belirlenen belli başlı kitapları bitirerek bir üst kitap okumaya hak kazanırlar. Devamında ise, ev medreselerinde sadece dini eğitim verilmekle kalınmayıp, kalplerinin temizliği ve sonucunda kendilerini yoktan var eden Allah'a günahsız bir şekilde ulaşabilmek için manevi eğitimlerine Mahmud Ustaosmanoğlu gözetiminde veya belirlediği kişiler tarafından devam etmektedirler. Nakli ilimleri esas alacak şekilde eğitim ve öğretim faaliyetlerini yerine getirmeye çalışan bu ev medreselerde okutulan eserlerin dili olan Arapça ise, başlı başına bir ders olarak okutulmaktadır. Nakşibendi Hâliidiye Tarikatı şeyhi Mahmud Ustaosmanoğlu, bulunduğu zaman ve şartlara göre dini eğitimin daha cazip ve kısa bir sürede öğrenilmesi için kendisine bağlı olan kişileri, dini ilimleri öğrenmeleri için teşvik ederek onları motive etmiştir. Daha sonra öğretim sürecini uzatarak ve okutulacak kitapları tek tek sayarak bu dini eğitimin kendi aralarında daha bir sistemli hale gelmesini sağlamıştır. (Ahıska, 2010, s. 55). Temel İslami eserlerin Türkçe tercümelerini kullanmayıp doğrudan Arap dilinde yazılan eserler ve Arap dilini anlayabilmelerini sağlamak için de Arapça dilbilgisini anlatan Arapça eserler tercih edilmektedir.

Erkek ev medreselerinde okutulan Arapça dilbilgisine geçmeden önce kızların erkeklere göre daha kısa bir eğitim ve öğretim sürecinden geçtiğini söyleyebiliriz. Bunun nedenleri ise; daha fazla bayan hocanın yetişmesini sağlayarak, medreselerdeki bayan hoca eksikliğini gidermek, kız çocuklarının ailelerinin kızlarını cemaate bağlı medreselerde eğitim öğretim

[‡] Derste işlenen konular daha sonra ezberlenmekte böylelikle öğrencilerin akıllarında kalması sağlanmaktadır.

[§] Derslerin daha iyi anlaşılabilmesi için hocaların yardımcıları veya dersi iyice kavrayan bir öğrenci tarafından dersin sonunda öğrenilen konuların yeniden tekrar edilmesidir.

^{**} Konuların bir özetini çıkaran öğrenciler, ders esnasında sırayla hocalarına ders konusunu anlatarak, kavrama yeteneklerini geliştirmektedirler.

^{††} Ders konularının öğrenciler tarafından daha iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için hem hocanın hem de talebelerin karşılıklı soru-cevap şeklinde birbirlerine soru sormalarıdır.

^{##} Öğrencilerin vereceği veya alacağı derslere önceden anlamaya ve anlaşılması zor olan yerleri tespit ederek hazırlayıp sunmasıdır.

görmeleri için kendilerine kısa süreliğine izin vermeleri ve de bu kız çocuklarının bir an önce evlenebilmek istemeleri olarak sıralayabiliriz.

Cemaate bağlı ev medreselerinde kız ve erkek öğrencilere öğretilen Arapça için genel olarak kullanılan; kelime bilgisi ve fiil çekimlerinin öğretildiği Sarf^{§§} ve Arapça cümle yapısı ve kuruluşunun öğretildiği Nahiv ilmi kitapları olarak şunları sıralayabiliriz;

Birinci ders kitabı olarak okutulan emsile-i muhtelif ve muttaride, Arap dilinde görülen on üçü fiil ve on biri isim olan kalıpları, fiillerin belirli, belirsiz kişi zamirlerine göre ayrıntılı tanımları ve çekimi, isimlerin ve sıfatların nicelik bakımından teferruatlı çekimlerini anlatan bir eser olup hem kız hem de erkek ev medreselerinde okutulmaktadır.^{***}

- İkinci ders kitabı olarak okutulan binâ'u l-ef'âl^{†††}, Arapçadaki fiil kalıplarının şekil ve mana değişikliklerini içeren asıl harfleri üç veya dört harften oluşan ve bu kök harflere bir, iki veya üç harf ilave edilerek oluşturulan fiilleri otuz beş bab adı altında inceleyen ve kitabın sonunda fiil türlerini açıklayan bir eser olup hem kız hem de erkek ev medreselerinde okutulmaktadır (Çakır, 1992, s. 179).

- Üçüncü ders kitabı olarak okutulan el-maksud^{†††}, kök harfleri üç veya dört olan ve bunlara ilave edilen harflerin katkısıyla oluşturulan fiillerin vezinlerini, kalıplarını, geçişli ve geçişsiz olduklarını anlatan bir eserdir. Aynı zamanda söz konusu bu eser mastar çeşitlerini, mastar ve fail - meful çekimlerini, geçişli ve geçişsiz fiil yapmanın yollarını, fiil kalıplarının içerdiği anlamlarını, sahih ve illetli fiillerin çekimleri esnasında meydana gelen harf değişiklikleri ve kurallarını da açıklamakta olup hem kız hem de erkek ev medreselerinde okutulmaktadır (Demirayak, 2003, s. 453).

- Dördüncü ders kitabı olarak okutulan el-izzi (Katib Çelebi, 1941-43, s. 1138; Brockelmann, 1943-1949, s. 497). Arapçadaki fiillerin harf sayısı ve türüne göre sınıflandırılması ve illetli fiillerin kuraldışı durumlarını, ismi zaman ve ismi mekân konularına yer veren bir eser olup sadece erkek ev medreselerinde okutulmaktadır (Özel, 2013, s. 253-254).

- Beşinci ders kitabı olarak okutulan el-'Avâmilü'l-cedîd'^{§§§} kelimelerin sonlarına tesir eden âmiller, lafzi ve manevi olarak iki kısma ayrılmıştır. Söz konusu bu eserde lafzi âmil de kendi arasında bölünerek semai âmil kırk dokuz; kıyasi âmil dokuz ve manevi âmiller iki olmak üzere toplamda altmış âmil olduğu, ayrıca ma'mûllerin otuz ve i'rab alametlerinin on olmasını ayrı ayrı başlıklar halinde kısa bir şekilde anlatılmaya çalışılan bir eser olup, hem kız hem de erkek ev medreselerinde okutulmaktadır (Yüksel, 1992, s. 191-194).

- Altıncı ders kitabı olan İzhârü'l-esrar, aynı yazar tarafından yazılan el-avâmilü'l-cedîd adlı kitabın bir şerhi olmakla birlikte, yazar burada geniş bir biçimde olmak üzere altmış âmili lafzi ve manevi olmak üzere iki temel kategoriye ayırmıştır. Lafzi âmilleri de semai ve kıyasi; semai âmilleri ise isimleri etkileyenler ve muzari fiili etkileyenler şeklinde tasnif ederek toplamda kırk dokuz semai, dokuz kıyasi ve iki manevi âmil olmak üzere altmış âmili örneklerle açıklamıştır. Sonra ma'mûl kavramı üzerinde durarak, ardından bunu asli ve tabi

§§ Sarf ilmi arasında yer alıp da burada zikredilmeyen Arapça dilbilgisi eserleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. (Hazer, 2002, s. 274-293).

*** Bu eseri kimin yazdığı bilinmiyor (Durmuş, 1995, s. 166-167).

††† Bu eserin yazarı belli olmamakla birlikte İmâm-ı Â'zam Ebû Hanîfe'nin (ö. 767) yazdığı söyleniyor (Uzunçarşılı, 1965, s. 30; Katib Çelebi, 1941-43, s. 1806; Brockelmann, 1943-1949, s. 287).

††† Bu eserin yazarı belli olmamakla birlikte İmâm-ı Â'zam Ebû Hanîfe'nin yazdığı söyleniyor (Uzunçarşılı, 1965, s. 30; Katib Çelebi, 1941-43, s. 1806; Brockelmann, 1943-1949, s. 287).

§§§ Bu eser ve onu takip eden *izhârü'l-esrar* adlı eseri de büyük Türk âlimi olan Birgili Mehmet Efendi (ö. 1573) tarafından yazılmıştır (Brockelmann, 1943-1949, s. 440-441).

kısımlarına ayırarak asli ma'mûlleri dört kısımda, tabi ma'mûlleri ise beş grupta izah etmiş ve böylelikle ma'mûl sayısını otuza çıkarmıştır. Daha sonra yazar i'râbın mahiyetini, yeri, türü ve özelliği itibariyle dörde ayırarak incelemiştir. Adı geçen bu eser ise, sadece erkek ev medreselerinde okutulmaktayken, bazı kız ev medreselerinde de bu eserin okutulduğu görülebilmektedir (Elmalı, 2001, s. 506-507).

- Yedinci ders kitabı olan el-kâfiye'de**** kelimenin üç çeşidi olan isim, fiil ve harf ayrıntılı bir biçimde anlatılmış, Arap lehçelerine işaretler yapılmış ve yirmi dört âyet, on üç şiir ve sekiz atasözüne yer verilerek daha kolay anlaşılır bir hale gelmesi sağlanmıştır. (Kılıç, 2001, s. 153-154; Katib Çelebi, 1941-43, s. 1370; Brockelmann, 1943-1949, s. 303). Adı geçen bu eser de sadece erkek ev medreselerinde okutulmaktadır.

- Sekizinci ve son ders kitabı olan Molla Câmi olarak da bilinen el-Fevâidu'd-diyâiyye**** ise bir önceki nahiv kitabı olan el-kâfiye'de geçen kelime ve kelimeler, cemi müzekker salim, gayri munsarif, 'adl, vasf, mefulun leh, manevi izafet, sıfat vb. konuları daha geniş örneklerle açıklayan bir şerh olup (Arslan, 2008, s. 110-137; Okumuş, 1993, s. 94-99), sadece erkek ev medreselerinde okutulmaktadır.

Yukarıda zikrettiğimiz bu eserler, konumuz kapsamında yapmış olduğumuz sınırlı araştırmamızın sonucunda tespit edebildiğimiz eserler olup, İsmailağa Cemaati'ne bağlı kız ve erkek ev medreselerinde öğretilmeye çalışılan Arapça için kullanılan dilbilgisi kitaplarının önde gelenleri olarak dikkati çekmektedirler.

Sonuç

Türkiye'nin her bölgesinde çoğunlukla kurdukları vakıf ve dernekler aracılığıyla hareket eden tarikat ve cemaatler, günlük hayatı ve insan ilişkilerini etkilemektedirler. Bunlardan bir tanesi muhafazakâr yapısını halen koruyan İstanbul Fatih ilçesinin Çarşamba semtinde bulunan ve giyimleriyle Türkiye'nin en dikkat çeken cemaati olan ve Nakşibendi Tarikatı'nın Hâlidîye koluna bağlı olan Mahmud Ustaosmanoğlu liderliğindeki, hem zâhiri hem de bâtini ilmi bir arada götürmeye çalışan İsmailağa Cemaati'dir. Bu cemaatte eğitim ve öğretim gören kız ve erkek öğrenciler, eğitimleri sonucunda isterlerse ya bizzat liderleri olan Mahmud Ustaosmanoğlu tarafından ya da öğrenim gördükleri medreselerde görevli durumundaki hocalarının denetimi altındaki Türkiye'nin farklı bölgelerine vekil olarak gönderilir ve gönderildikleri yerlerde, cemaatin medreselerinde kendilerine verilen eğitim ve öğretim programlarını, diğer insanlara buldukları şartlara göre aktararak Allah'ın rızasını kazanmayı ümit etmektedirler.

Kaynakça

Abu-Manneh, Butrus (2008), *The Naqschbandiyya-Khalidiyya Sufi Order*, Paris: Maisonneuve.

Ahıska (2010), *Hazrat-ü Mevlana eş-Şeyh Mahmud en-Nakşibendi el-Müceddidi el-Halidi el-Ufi*, İstanbul: Ahıska Yayınevi.

Algar, Hamid (2007), *Nakşibendilik*, (çev. A. Cüneyd Köksal), İstanbul: İnsan Yayınları.

Algar, Hamid (1976), "The Naqshbandi Order: A Preliminary Survey of its History and Significance", *Studia Islamica*, Sayı: 44, s. 128.

Arslan, İclal (2008), *Abdurrahmân el-Câmî ve el-Fevâidü'z-Ziyâiyye*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

**** Bu eser İbnu'l-Hacib (ö. 1249) tarafından kaleme alınmıştır (Yılmaz, 1997: 13).

**** Bu eser Ahmed b. Muhammed el-Cami (ö. 1492) tarafından kaleme alınmıştır. (Brockelmann, 1943-1949).

Aydın, Cüneyd (2016), *İnsanın Anlam Arayışı ve Yeni Çağ İnançları*, Ankara: Araştırma Yayınları.

Bayrak, Cemal (1998), "HAYDAR EFENDİ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. XVII, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, ss. 27 – 28.

Brockelmann, Carl (1943–1949), *Geschichte der arabischen Litteratur*, S. I, Leiden: Brill.

Çakır, Mehmet (1992), "BİNÂÜ'İ-EF'ÂL", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. VI, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 179.

Çelik, Hasan (2011), *Gönüller Sultanı Efendi Hazretleri ile Hatıralarım*, İstanbul: Yasin Yayinevi.

Demirayak, Kenan (2003), "EL-MAKSÛD", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXVII, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 453.

Durmuş, İsmail (1995), "EL-EMSİLE", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. XI, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, ss. 166–167.

Elmalı, Hüseyin (2001), "İZHÂRÜ'İ-ESRÂR", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXIII, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, ss. 506–507.

Hazer, Dursun (2002), "Osmanlı medreselerinde Arapça öğretimi ve okutulan ders kitapları", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: I, ss. 274–293.

Garibullah, Mustafa İsmet (2010), *Risale-i Kudsiyye II*, İstanbul: Sıraç Kitabevi.

Güven, Dursun, Nuri Feyzi (2004), "Hacı Dursun Efendi", *Beklenen İrşad*, Sayı: 1/9, s. 55.

Kara, Mustafa (1995), "EMÎR BUHÂRÎ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. XI, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, ss. 125–126.

Kara, Mustafa, Algar, Hamid (1998), "ABDULLAH-I İLÂHÎ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. I, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, ss. 110–112.

Kara, Mustafa (2006), *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Katib Çelebi, (1941-43), *Keşfü'z Zunûn II*. İstanbul: Maarif Matbaası.

Kılıç, Hulusi (2001), "el-KÂFİYE", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXIV, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, , ss. 153–154.

Kreiser, Klaus (2012), *Geschichte der Türkei*. München: Beck.

Meier, Fritz (1994), *Zwei Abhandlungen über die Naqşbandiyya*. Stuttgart: Steiner.

Okumuş, Ömer (1993), "CÂMÎ", Abdurrahman. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. C. VII, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, ss. 94–99.

Öngören, Reşat (2003), *Osmanlılarda Tasavvuf*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Öz, Tahsin (1962), *İstanbul Camileri I*. Ankara: TTK.

Özden, Mustafa (2010), *Müslüman Kültüründe Sekülerleşme Süreci*. Ankara: Araştırma Yayınları.

Özel, Ahmet (2013), "ZENCÂNÎ İzzeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. C. XLIV, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, ss. 253–254.

Paul, Jürgen (1991), *Die politische und soziale Bedeutung der Naqşbandiyya in Mittelasien im 15. Jahrhundert*. Berlin&New York: De Gruyter.

Sağiroğlu, Ekrem (2001), *Şah-ı Nakşibend Muhammed Bahaeddin Buhari*. İstanbul: Yasin Yayinevi.

Sarıkaya, Saffet (1998), "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Dini Tarikat Ve Cemaatlerin Toplumdaki Yeri", *SDÜ-FEFSBD III*, ss. 96–98.

Şanal, Mustafa (2003), "Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme Ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi XIV*, ss.149-168.

Schimmel, Annemarie (1992), *Myistische Dimensionen des Islam*. München: Diederichs Verlag.

Shaw, Stanford J. (1977), *History of the Ottoman Empire and modern Turkey II*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tosun, Necdet (2007), *Bahaeddin Nakşbend*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Tosun, Necdet (2012), "UBEYDULLAH AHRÂR", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. C. XLII, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, ss. 19-20.

Uludağ, Süleyman (1988), "ABDULLAH Ed-DİHLEVÎ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. I, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, ss. 94-95.

Uludağ, Süleyman (1997), "HÂLİDİYYE", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. C. XV, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, ss. 296-299.

Ural, A. Ali (2002), *Sahabe'den Günümüze Allah Dostları X*. Germany: Şule Yayınları.

Usta, İbrahim (2012), "Medreseler Ve İlahiyat Fakültelerindeki Arapça Öğretiminin Temel Dinamikler Bağlamında Değerlendirilmesi", *The Journal of Academic Social Science Studies*. 5/4, ss. 263-269.

Ustaosmanoğlu, Mahmud (trz. ?), *İrşâdü'l Müridin*. İstanbul: Yasin Kitabevi.

Uzunçarşılı, İ. H. (1965), *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: TTK.

Weismann, Itzhak (2009), *The Naqshbandiyya*. London: Routledge.

Yıldız, Muhammed Ali (2018), "Tasavvufta Mehdilik", *Turkish Studies*, 13/2, s. 657.

Yıldız, Muhammed Ali (2017), *Akşemseddin'de Allah Kâinat ve İnsan*. Ankara: Kalem Neşriyat.

Yılmaz, İbrahim (1997), "İbnu'l-Hâcib. Hayatı, Eserleri ve el-Kâfiye Adlı Eserinin İncelenmesi", *Atatürk Üniversitesi İlâhiyât Tetkikleri Dergisi*, s. 13.

Yılmaz, Kamil (1980), *Aziz Mahmud Hüdayi ve Celvetiyye Tarikati*. İstanbul: MÜİFVY.

Yılmaz, Necdet (2007), *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*. İstanbul: OSAV.

Yücel, Namal ve TUNAY Karakök (2011), "Atatürk ve Üniversite Reformu", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi I*, s. 29.

Yücer, Hür Mahmut (2003), *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf [19. yüzyıl]*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Yüksel, Emrullah (1992), "BİRGİVÎ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. VI, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, ss. 191-194.